

IKÄINSTITUUTTI

Vapaaehtoisuus ja järjestöt lähimmäisvastuussa

Etene, 5.10.2009

FT, toimialapäällikkö, Arto Tiihonen

Sisältö

- Tarkastelen aluksi, mitä lähimmäisvastuulla tässä yhteydessä tarkoitetaan ja myös mitä sillä ei ehkä pitäisi tarkoittaa
- Miksi kysymys lähimmäisvastuusta on nyt ajankohtainen?
- Vapaaehtoistoiminnan, järjestöjen ja kolmannen sektorin lähimmäisvastuun luonteesta
- Miten lähimmäisvastuu ilmenee kentillä ja toiminnassa?
- Odotukset lähimmäisvastuun suhteen nyt ja tulevaisuudessa
- Mitä vapaaehtoisilta voi ja saa odottaa lähimmäisen auttamiseksi, tukemiseksi, voimaannuttamiseksi?

Miksi kysymys lähimmäisvastuusta on nyt ajankohtainen?

- Peruskysymys: ”Mikä meitä vaivaa, kun emme (enää) osaa kantaa vastuuta lähimmäisistämme (lapsista, vanhuksista) tai vähäosaisimmista? (syrjäytyneistä, kerjäläisistä)?”
- Rinnakkaiskysymys: ”Miksi emme osaa osoittaa rakkautta tai huolenpitoa lähimmäisiämme kohtaan?”

Niin miksi?

- Suomalaiset ovat privatisoituneet, urbanisoituneet ja professionaalistuneet?!
- Nykyaika vaatii ihmiseltä kykyä elää kaupungistuneessa ympäristössä, jossa jokaiselle ihmiselle pitää antaa oma yksityinen tilansa, vaikka elämmekin päällekkäin ja rinnakkain.
- Ammattimaistuminen on tuonut mukanaan tarkat työnjaot ja vastuut niin eri ammattiryhmien kuin yhteiskunnan sektoreidenkin välille.

Vai onko näin?

- Suomalaiset – ja pohjoismaalaiset – ovat auttaneet vain tarvittaessa, koska tasavertaisuuden perinne on vahva.
- Auttamisen kohteeksi joutuminen tekee haavoittuvaksi ja ylentää auttajan (vastenmielisyys hyväntekeväisyystoimintaa vastaan)
- Voimaantuminen on tapahtunut kansalaisjärjestöissä ja vapaaehtoistoiminnassa, jossa yhteisyyden ja vertaisuuden yksilöä vahvistavaan voimaan on luotettu

Ongelma ”lähimmäistunteissa”?

- Suomalaiset ovat ”kaukokohteliaita”, vaivaannumme, jos toiset ihmiset tulevat ”iholle” emmekä itsekään mieluusti mene toisen yksityiselle alueelle.
- Nykyään vaaditaan tai odotetaan hoiva- ja palveluammateissa sekä järjestöissä ihmisiltä ”affekti- tai emootioherkkyyttä” kohdata toinen ihminen tavalla, joka ei ole ollut meille luontaista.

Miksi näin?

- Globalisaatio eli ulkomaalaiset keskellämme ja kansainvälisten vaikutteiden leviäminen mm. viestimien välityksellä on muuttanut emotionaalista herkkyyttämme – tai odotuksia siihen - hyvin nopeasti.
- Toinen selitys: yhteiskunnan nopean (post)modernisaatiokehityksen myötä emme tiedä, kenen tehtäviin kuuluu lähimmäisvastuu ja miten se eri tilanteissa pitäisi osoittaa.

Yhteiskunnan eri sektoreiden vastuista

- Ajatuksena tässä tarkastelussa on se, että historian saatossa erilaiset toiminnot (lasten ja vanhusten hoito, päihdetyö, liikuntapalvelut jne.) on suomalaisessa yhteiskunnassa päätetty antaa jollekin sektorille eikä tämä keskustelu koskaan lopu vaan sitä käydään jatkuvasti.
- Seuraavassa erittäin karkea taulukko siitä, miten tilanne on tällä hetkellä. Jako-osuudet kuvaavat vastuuta, joka ei ole suoraan verrannollinen rahoitukseen, vaan esimerkiksi ”kasvatusvastuuseen”, ”lähimmäisvastuuseen” tai vaikkapa ”työnantajien vastuuseen työntekijöistään”

Vastuiden (myös lähimmäisvastuiden) jakaantuminen

- Taulukossa olen jakanut vastuut seuraavasti:
  - 1 = yksityissektori, yritykset
  - 2 = julkinen sektori, kunnat & valtio
  - 3 = kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan sektori
  - 4 = kotitaloudet ja perheet
  - 5 = yksilöt itse
- Väestön olen jakanut kahdeksaan eri ikäryhmään, jotta tarkastelu tavoittaisi näiden ryhmien erityispiirteet hienovaraisemmin kuin yleisemmät tarkastelut.
- Vastuut olen arvioinut prosentteina niin, että jokaisen rivin summa on 100%. Prosenttiluvut ovat tietysti vain suuntaa-antavia.

Vastuiden jakautuminen ikäryhmittäin

Sektorii/ Ikäryhmä	1. Sektori	2. Sektori	3. Sektori	4. Sektori	Yksilöt
lapset 0-7	5	40	5	50	0
nuoret 7-18	10	30	30	30	0
nuoret aikuiset 18-25	20	20	20	20	20
keski-ikäiset 25-45	20	10	10	40	20
ikäntyvät 45-60	30	15	15	30	10
3. ikä: 60-75	20	20	20	20	20
4. ikä: 75-85	15	40	20	25	10
5. ikä: 85-	10	60	10	20	0

Vastuiden jakautuminen toimintojen pohjalta

Sektori/ Teema	1. Sektori	2. Sektori	3. Sektori	4. Sektori
Liikunta	20	15	55	10
Kulttuuri	30	40	20	10
Sosiaali	10	50	20	20
Terveys	20	60	15	5
Nuoriso	20	30	40	10
Ikääntyneet	10	50	20	10
Aatteelliset	20	30	40	10

Vastuiden jakaantumisen suuntia

- Kuntien vastuita lisätään lainsäädännöllä, mutta rahoituksen ongelmat ovat johtamassa väestön eriarvoistumiseen
- Yksityissektorin vastuuta palveluista ollaan lisäämässä mm. kilpailuttamalla, palveluseteleillä jne.
- Kolmannen sektorin toivotaan ottavan vastuuta varsinkin ennaltaehkäisevästä työstä, mutta myös lasten, nuorten ja vanhusten palveluista
- Myös kodeille, 4. sektorille ja yksilöille halutaan antaa lisää vastuuta mm. lasten hoidossa ja omaishoidossa

Esimerkkejä vastuunjakojen suunnista

- Lastenhoito:
4. sektori (kodit/perheet, äidit & isät ja sisarukset) > 1. sektori (piiat, kodinhoitajat) > 2. sektori, kunnat (lastentarhat, päiväkodit) > 1. sektori, yksityiset päiväkodit > 3. sektori (iltapäivätoiminta, harrastukset).
4 > 1 > 2 > 1 > 3
- Liikunta:
3. sektori (urheilu- ja liikuntaseurat) > 2. sektori (valtio, kunnat; liikuntapaikat, erityisryhmät) > 1. sektori (kuntosalit, palloiluhallit) > 4. sektori (terveysliikunta). **3 > 2 > 1 > 4**
- Kotihoito ja –palvelu:
4. Sektori (omaiset, läheiset) > 2. sektori (kunnat) > 1. sektori (palvelutalot, kotipalveluyritykset) > 3. sektori (kotipalvelu, perhehoito) > 4. sektori (omaishoito). **4 > 2 > 1 > 3 > 4**

Vastuunjakojen kehittymisen syitä

- Vastuunjakojen muutokset vuosikymmenten saatossa kuvastavat yhteiskuntapoliittisia linjanvetoja, joita nykyään on yhä vaikeampi ohjata ylhäältä päin.
- Yhteiskunnan eri sektoreiden oma aktiivisuus (mm. toiminnan ja palvelujen laatu/hinta) ja myös kyky yhteistyöhön toisten sektoreiden kanssa ohjaa tulevaa kehitystä rinnan lainsäädännön ja julkisen talouden/yksityisten talouksien resurssien kanssa

Yhteiskunnalliset vastuut, työnjaot – vaikutukset lähimmäisvastuuseen

- Yhteiskunnallisten vastuiden ja työnjakojen muuttuessa elämäkerrallista ja kokemuksellista tietoa nopeammin ovat ihmiset – niin kansalaisina, työntekijöinä, asiakkaina kuin lähimmäisinäkin – epätietoisia siitä, kenelle (lähimmäis)vastuu eri tilanteissa kuuluu tai sopii.
  - Onko hoitaja, opettaja, valmentaja, ohjaaja myös lähimmäinen ja millä tavalla hän voi olla lähimmäinen?
  - Miten edellä mainitut ovat/voivat olla lähimmäisiä vapaa-ajalla ja eri tilanteissa?

Vapaaehtoisjärjestöjen vastuuden muutoksesta

- Vapaaehtoisilta ja järjestöiltä odotetaan vastuunottoa asioista, toiminnoista ja palveluista, jotka ovat aiemmin (viime vuosina tai vuosikymmeninä) kuuluneet julkiselle sektorille tai kodeille
  - Seurauksena ristiriitaisia tilanteita, kun vapaaehtoisilta odotetaan lähes ammattimaista palvelua ja samalla pitäisi olla pyyteettömästi vapaaehtoinen ja lähimmäinen
  - Järjestöjen vapaaehtoistoiminnassa puhutaan paljon uusista pelisäännöistä ja vapaaehtoiset joutuvat pohtimaan enemmän toimintansa eettisiä ja filosofisia perusteita

Harmaa alue lähimmäisvastuussa

- Lähimmäisvastuun osoittaminen on taitolaji:
  - Voiko naapurin lasten toimiin puuttua tai oppilaiden toimiin vapaa-ajalla tai potilaan toimiin hoitosuhteen ulkopuolella?
  - Olemme herkkiä asettamaan rajoja lähimmäisvastuulle, jos se mahdollisesti loukkaa ihmisten integriteettiä ja autonomiaa
  - Lähimmäisvastuuta osoittava ihminen joutuu nykyään perustelemaan tekoaan, ettei vain tule loukanneeksi, häirinneeksi tai jopa syytetyksi häirinnästä ja jopa ahdistelusta.

Lähimmäisvastuun taito

- Pitää osata mennä läheistä lähelle, mutta pitää osata myös irrottautua
  - Yhä useammassa työtehtävissä, mutta myös vapaaehtoistoiminnassa, vaaditaan affekti- ja emootiokykyjä – silti tavallisen kansalaisen lienee kaikkein vaikeinta olla lähimmäinen tuntemattomalle kanssaihmiselle
  - Kyse on myös identiteettityöstä ja mahdollisista eri roolien osaamisesta ja hallinnasta: läheinen, vertainen, vanhempi, hoitaja...

Lähimmäinen vapaaehtoistoiminnassa

- Vapaaehtoistoiminnan kenttä tarjoaa erilaisia lähimmäisen positioita tai rooleja, joissa lähimmäisvastuu vaihtelee
  - ”Jalkapallovanhempi”: Lähimmäisvastuu laajenee koskemaan kaikkia joukkueen pelaajia/vanhempia
  - ”Plankummi”: Lähimmäisvastuu koskee yksilöä ja hänen yhteisöään eri puolella maailmaa ilman kasvokkaista kohtaamista
  - ”Ulkoiluystävä/kulttuurikaveri”: Lähimmäisvastuu tukihenkilönä, jolla suuri, mutta tilanteinen lähimmäisvastuu

Lähimmäinen vapaaehtoistoiminnassa

- ”Sijaisvanhempi”: Lähimmäisvastuu suuri, intensiivinen ja pitkäkestoinen, muuttuu ajan kuluessa vertaisuudeksi.
- ”Miesten vertaistukiryhmä”: Lähimmäisvastuu toverillista, kokemusten ja tunteiden jakamista ja sanoittamista.
- ”Omaishoitaja”: Lähimmäisvastuu suuri, intensiivinen ja pitkäkestoinen, muuttuu ajan kuluessa hoitajuudeksi.

Vapaaehtoisuus, järjestöt ja lähimmäisvastuu

- Vapaaehtoistoiminta ja järjestöt tarjoavat laajan foorumin erilaisille mahdollisuuksille olla lähimmäinen ja lähimmäisvastuussa kanssaihmisistä
- Vapaaehtoistoiminnassa lähimmäisvastuu voi olla yhteisöllistä tai kulttuurista, mutta myös hyvin yksilöllistä.
- Lähimmäisvastuu on järjestöille asia, jolla ne perustelevat omaa tärkeää toimintaansa, mutta joka on myös vaikea asia, josta pitää jatkuvasti keskustella niin vapaaehtoistoimijoiden, ohjattavien/tuettavien/autettavien kanssa kuin julkisuudessaakin

Tulevaisuudesta 1

- Lähimmäisvastuuosaamista lisää:
  - Lähimmäisten ”kohtaamisaamasta” eli erilaisten ihmisten, erilaisten tilanteiden ja erilaisten tunteiden kohtaamisaamasta kaivataan lisää myös vapaaehtoistoiminnassa
  - Vapaaehtoistojen olisi tuettava monin eri tavoin tärkeässä tehtävässä: jaksaminen, osaaminen, erilaiset vertaistuen muodot...

Tulevaisuudesta2

- Lähimmäisvastuun käsitettä tulisi laajentaa ja syventää myös vapaaehtoistoiminnassa
  - Lähimmäisvastuuta on ”hiljaisempi” ja ”näkymättömämpi” vastuu läheisistä – osallistuminen omalla työpanoksella toimintaan, tapahtumiin ja varainkeruuseen ei vain auttajana, vertaistukijana, vanhempana, kummina, toimijana, sponsorina...
  - Mahdollisuuksia järjestöjen ja vapaaehtoisten materiaaliseen tukemiseen olisi parannettava esimerkiksi lahjoitusten verohelpotuksilla

Tulevaisuudesta3

- Yhteiskunnallista keskustelua eri toimijoiden vastuista ja työnjaoista olisi käytävä myös lähimmäisvastuun näkökulmasta
  - Yhteiskunnan eri sektoreiden vastuiden rajapintoja pitäisi tarkentaa tai ainakin keskustella niistä enemmän
  - Pitäisi keskustella yleisestä vapaaehtoistoiminnan velvollisuudesta tai mahdollisuudesta, koska se voimaannuttaa osallistujaa, rakentaa sosiaalista pääomaa ja luo merkityksiä elämään ja koska vapaaehtoistoiminnasta ja –työstä hyötyviä ihmisiä on yhä enemmän (ikäntyneet, eri tavoin syrjäytymisvaarassa olevat).

Pohdittavaa

- ”Voisimmeko ajatella, että emme mieltisi vain sitä, mitä yhteiskunnan pitää tehdä minun hyväkseni, vaan mitä minä voin tehdä yhteiskunnan – eli lähimmäiseni – hyväksi?”